

Veres Péter kapcsolódása a Magyar Közösség-ügyhöz

1946. december 30-án a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának nyomozói kihallgatásra előállították, majd őrizetbe vették ifjú Fitos Vilmost. A 34 éves okleveles középiskolai tanár a Budapest Székesfővárosi Hirdető Vállalat tisztviselőjeként dolgozott, de energiáit sokkal inkább a Magyar Parasztszövetség társadalmi osztályának néhány hete kinevezett vezetőjeként kívánta kamatoztatni.¹ Letartóztatását követően részletes beismerő vallomásaival is segítette a politikai rendőrséget azon eljárás során, amelynek kezdetéről néhány nappal később szerzett tudomást a közvélemény. A *Szabad Nép* 1947. január 5-i címlapján „veszedelmes és széles körű köztársaság-ellenes összeesküvés” leleplezéséről számoltak be.² Bár a valósághoz sokkal hűbbek vagyunk, ha úgy fogalmazzunk: a Magyar Kommunista Párt (MKP) vezetősége ekkor tudatta napilapjában a nyilvánossággal, hogy a hónapok óta előkészített ügy elérte azt a pontot, amikor kezdetét veheti a legkomolyabb ellenfelek eltüntetése a politikai színtérről.

A folyamat kezdete jól ismert, a végét azonban nehéz egyértelműen meghatározni. A Független Kisgazdapárt centrumának felbomlása, három markáns vezetőjének, Kovács Bélának, Nagy Ferencnek és Varga Bélának a politikai életből való kiiktatása szoros összefüggésben van a manapság már Magyar Közösség-perként számon tartott eseménysorozattal. Nehéz egyértelműen kijelölni, hogy hol volt az a pont, ahol a konkrét bünvádi eljárás és annak politikai következményei immár nem érvényesültek közvetlenül. Elég arra gondolnunk, hogy az 1947-es kékcédulás választásokon nem csupán az igazolással történő szavazással való visszaélés, hanem a Független Kisgazdapárt felbomlása és szavazóinak 4-5 párt közötti megoszlása ugyanúgy segítette a Magyar Kommunista Párt törekvéseit, sőt még sokkal jobban. Jelen írásomban nem célom annak a rendkívül szerteágazó jelenségnek a bemutatása, amelynek középpontjában a Magyar Közösség szervezete rejtőzködik.³ A történet valahol az 1920-as években indult, csúcspontját nagyjából 1938 és 1947 között érte el, de még a per, pontosabban a perek elmúltával is rezonált. A Magyar Közösség történetjének feltárása alighanem a magyar történettudomány egyik legmerészebb vállalkozása lenne. Ugyanis a Horthy-kor titkos társaságainak, a legális ifjúsági szervezeteknek, az átalakuló középosztálynak, a népi mozgalomnak, a magyar fajvédelem gondolatvilágának és az antikommunista ellenállásnak ma már valószínűleg kibogozhatatlan vegyüléke volt ez a szervezet.

Tanulmányom célja részben ezen összetettség érzékeltetése és annak alátámasztása, hogy az 1947-ben és 1948-ban lefolytatott koncepciós perekben elsősorban azokat a motívumokat emelték ki, amelyek az MKP akkori politikai céljait direkt módon szolgálták. A kihallgatások során elsősorban a vádlottak padján ülők 1945 utáni tevékenysége került előtérbe, s bár nagyon sok információ bukkant fel a Horthy-korszakra vonatkozóan is, ezek láthatóan kevésbé érdekelték a nyomozókat és politikai megbízóikat. Az önként és súlyos fizikai retorziók, magyarán kínzások és verések hatására tett vallomások, valamint a házkutatások során fellelt dokumentumok számos egyéb forrásból be nem szerezhető értesülést nyújtanak az 1930-as évek végének, 1940-es évek elejének történetére vonatkozóan. Ekkor a Magyar Közösség és a korabeli népi mozgalom intézményei és szereplői nem egy esetben keresztezték és fedték egymást. Ezek a találkozások elvileg az államvédelmi nyomozók számára is érdekesek lehetnek volna, hiszen bőven nyílt lehetőség kompromittáló tények feltárására. Ezzel az eszközzel azonban nem nagyon éltek, három okból kifolyólag. Egyrészt feltehetően hiányzott a tudásuk a források bizonyító eszközként való értelmezéséhez, másrészt a konkrét ügyben nem ezzel a módszerrel kívántak csapást mérni az MKP politikai ellenfeleire. Harmadrészt viszont számos olyan, a kommunisták számára akkor még fontos és hasznos, pártjuk politikájával nem ellenséges, sőt az irántuk eltérő mértékben lojális politikus akadt, akit ugyanúgy bele lehetett volna keverni az ügybe.

Hogy erre volt is néminemű szándék, arról Veres Péter megfigyelési dossziéja tanúskodik. Az egyik legismertebb népi író, a Nemzeti Parasztpárt 1945-ben megválasztott elnöke szemmel tartását még a magyarországi harcok befejezése előtt kezdte el a politikai rendőrség. Személyére ekkor még nem nyitottak külön dossziét, minden jel szerint a Nemzeti Parasztpárt politikusainak folyamatos megfigyelése során gyűjtötték a rá vonatkozó információkat. Az Államvédelmi Hatóság operatív tisztjei 1951. április 12-én döntöttek arról, hogy az addig elszórtan található jelentéseket immár egy iratgyűjtőbe rendezik. Ezzel egyidejűleg Veres Péter, aki hivatalosan még mindig a Nemzeti Parasztpártot képviselte az Országgyűlésben, bekerült az ellenséges személyeket tartalmazó központi nyilvántartásba. A döntést többek között olyan, ma már szinte mosolyt fakasztó érvekkel indokolták, hogy „kapcsolatban állt az ún. népi írókkal”, vagyis többek között önmagával. Ennél sokkal komolyabban esett latba az alábbi két állítás: „1947. január 4-i hálózati jelentésünk bizonyítja, hogy Veres Péter tagja volt a fasiszta »Honszeretet«-nek. A 33/10-es ügynök folyamatos jelentései bizonyítják, hogy nevezett szoros kapcsolatban állt az MK. összeesküvő Fitos Vilmossal.”⁴

Ez a két információ önmagában is elegendő lehetett volna 1947-ben, hogy az MKP vezetése Veres Pétert is a vádlottak padjára ültesse. Hiszen a kicsiny és gyenge Nemzeti Parasztpárt szétfűzése nem jelentett volna különösebb kihívást a kisgazdapártot felszalámizó Rákosi Mátyás számára. Viszont neki ekkor egyáltalán nem állt érdekében a kifejezetten lojális szövetségesnek számító Veres Péter eltávolítása, aki teljes mértékben támogatta őt a Független Kisgazdapárt szétverését eredményező politikai akcióban. Most azonban nem ezzel az eseménysorral kívánok foglalkozni, hanem azzal, rendelkeztek-e a politikai rendőrségen, s ezáltal az MKP vezetőségében, olyan írásos bizonyítékkal, amelyek alapján az ügynöki jelentéseken túl lecsaphattak volna Veresre.⁵ A választ a személyi dosszié adja meg számunkra. A dossziében több, külön az iratgyűjtőhöz varrott boríték található, amelyekben számos, állambiztonsági nézőpontból fontos anyag lapul. Kisebbszámú Veres Péter nyilvános beszédei, újságcikkei, őt vádló írások (például Zsolt Béla egyik vitriolos publicisztikája) bukkannak fel, illetve igen nagy számban a hozzá és általa írott levelek gépelt változatai, illetve fotókópiái. Ezek elsősorban többsége 1945 után keletkezett, és zömük a pártelnökhöz, majd honvédelmi miniszterhez intézett levél, beszámoló vagy magánjellelű kérelem.

A sok-sok iromány között találtam két igen becses darabot, amelyet hártypapírba csomagolva különítettek el a többitől. A vékony papír oldalán az alábbi, kézzel és tintával írott megjegyzés található: Veres Péter levelei Fitoshoz.⁶ Az időrendben felcserélt, kézzel írott képeslap és boríték nélküli levél azonnal felkeltette érdeklődésemet. Már az első, felületes átolvasás után is világossá vált, hogy a két levél 1939 és 1941 között íródott. Ez a tény azért nagyon izgalmas, mivel Veres Péter életében ez volt az az időszak, amikor legközelebb sodródott a szélsőjobboldalhoz, és fennállott az esélye, hogy egyre erősödő szociális radikalizmusa a szociáldemokratáktól a nyilasok felé viszi. Mielőtt erről a problémakörrel szólnék, álljon itt a két egykori levél. Azért tartottam fontosnak teljes szövegük közlését, mert szinte minden mondat fontos információkkal szolgálhat Veres Péter akkori politikai álláspontjára vonatkozólag.

„Kedves Barátaim!

Megkaptam a Magyar Életet. Köszönöm a tárgyilagos beszámolót a könyvemről. Különösen az a sor kapott meg, amely így szól... azért egyik oldalon sem gondolták ezt ennyire komolyan⁷... Bizony nem sajnós, a kis politikus általában silány emberfajta. Unghváry közben elküldte a könyvét. Megerősítette azt, amit látatlanban is biztosan tudtam. Minden gyors sikerre számító párt ilyen emberekből verődik össze. Egy-két igaz ember légiónyi »link« között. Ezt a versfelét nektek küldöm, úgy érzem ez épen a M. É-be való. Ha ti is úgy érzitek, közöljétek, ha nem, legyetek olyan jók, küldjétek vissza.

üdvözlettel Veres Péter

A Szabó Dezső ünnep okos és becsületes dolog. Talán elkövetkezik végre, hogy a magyarok is felemelhetik fejüket ebben az országban, még ha csak mint kisebbségek is. Csak attól tartok, hogy a túl sok színész megrontja az ünnep igazi magyar hangulatát. Nem bízok bennük. Olyan modorosságokat láttam még a Kodolányi darabjában is, még Págerától is, hogy egészen elszállt a bizalmam, hogy ezek a mai színészek magyarul beszélni és mozogni tudnak-e még.”

„Kedves Vilmos!

Most olvasom a Tiszántúlból a követtábor eredményét. Nagyon szép eredmény az a 330 szavazat. Hogy ennyi ember lépett ki a karrierista gyűrűből: ez meglepetés. De most aztán nagyon vigyázzatok. Nem kell elmérgesíteni a dolgot. Szigorúan csak a népi kultúrvonalon és a radikális nempolitizálás álláspontján kellene maradni. T.i. minden ifjúsági politizálás a semmibe ment, ha pártpolitikai s nem nemzetpolitikai úton jár. A pártpolitika a Turul halála. Jóska viszont most élete egyik legnagyobb baklövését követte el. Fogalma sincs róla, mit kell ott csinálni. Amit csinál azzal majd kompromittálja magát, de azért ne bántsátok. Bele fog menni és ott hagyja őket. Nem is értem micsoda ötlet volt őt odavinni. Gyermeteg politika. üdvözlettel Péter”⁸

Arra vonatkozóan, hogyan kerülhetett az ÁVO nyomozóinak kezébe a két levél, nem rendelkezem közvetlen bizonyítékkal. Nyilvánvalón Fitos Vilmos őrizte meg őket, vagy saját iratai között, vagy pedig a *Magyar Élet* folyóirat szerkesztőségi anyagában. Azt nem tudni, hogy történt-e házkutatás Fitos zuglói lakásában, de az bizonyos, hogy a politikai rendőrség kezére került a *Magyar Élet* szerkesztésével kapcsolatos iratok, röplapok és úrlapok gyűjteménye. Ezt éppen Fitos Vilmosnak köszönhetően találták meg, aki nem csupán vallomásaival támasztotta alá a nyomozó szervek által kívánatosnak tartott koncepciót, hanem azt is elárulta, hogy a Magyar Közösség iratanyaga Kiss Károlynak, a Fővárosi Gázművek műszaki tanácsosának lakásában rejtőzik. Az ÁVO nyomozói a kérdéses lakásban két utazóládában valóban megtalálták a Magyar Közösség iratait, többek között 2450 tag nevével és a *Magyar Élet* előbb említett papírjaival egyetemben.⁹ Az irategyüttes egységét nem őrizték meg, nyilván nem a levéltáros szakértelme vagy a történész kíváncsisága vezette őket, hanem az operatív szempontból lényeges információkra szomjazó titkosrendőrök kíváncsisága. De nem tűnik életszerűtlennek a feltételezés, hogy a két levél is, melyek közül az első kifejezetten a *Magyar Élet* szerkesztőinek íródott, ebből az iratcsomóból származik, s innét kerültek át Veres Péter személyi dossziéjába. Fitos Vilmos 1938 májusától 1944 februárjáig töltötte be a magát „nemzetpolitikai szemle”-ként meghatározó folyóirat felelős szerkesztői tisztét.¹⁰ A második világháború alatt csúcspontjára érő népi mozgalom egyik legfontosabb orgánumává váló újság szoros kapcsolatban állt a Magyar Közösséggel, már csak azért is, mert ők biztosították a lap anyagi háttérét. Cserébe a *Magyar Élet* buzgón hirdette a népiek azon szárnyának és képviselőinek gondolatvilágát, akik Szabó Dezső eszmeiségét alapul véve valamiféle kapitalizmus és szocializmus közötti harmadik útban gondolkodtak. A lap szerepe a *Válasz* megszűntét követően különösen megnőtt, s befolyása tovább erősödött a második világháború éveitől. A szellemi vonzáskörébe tartozók meghatározó szerepet játszottak az 1943-as szárszói konferencián is.¹¹

Nézzük meg ezek után részletesen a két levelet abból a szempontból is, hogy ezek alapján az Államvédelmi Osztály sarokba szoríthatta volna-e a sorok íróját, Veres Pétert. Az első levél keletkezési időpontjának meghatározását főleg az utóiratban említett „Szabó Dezső ünnep” segíti. Ez nyilvánvalóan az író 60. születésnapjára esett ünneppsorozatot jelenti, amelynek csúcspontját a budapesti Városi Színházban (a mai Erkel Színházban), Dezső napján, vagyis május 23-án tartott köszöntés jelentette.¹² A szövegben utal Veres Péter egy Unghváry nevű szerző által írt kötetre, amely nem más, mint Unghváry Sándor *Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban? A hungarizmus élete és bukása* című füzet. Ez 1939 áprilisában látott napvilágot,¹³ és erről, valamint Veres Péter *Szocializmus – nacionalizmus* című politikai elmélkedéseiről a *Magyar Élet* 1939. évi

5., májusi számában tettek közzé egy párhuzamos ismertetést.¹⁴ Ezt a lapszámot köszönte meg levelében Veres Péter, ennek alapján az első levél keletkezési időpontját 1939. május közepére teszem.

A második levél datálása igen könnyű a postabélyegzőn szereplő dátum miatt, amely 1941. december 31. A szövegben szó esik a Turul Szövetség debreceni követtáboráról és az erről beszámoló *Tiszántúl* című napilap cikkéről. Az utóbbi a lap december 23-i számában jelent meg,¹⁵ vagyis Veres Péter valamikor karácsony táján róttá e sorokat. Az 1939 májusában írott Veres Péter-levélből fontos adalékokat tudhatunk meg a szerző korabeli politikai helyzetértékeléséről. Az ország, alig túl a második zsidótörvényen, a pünkösdre kitűzött választásokra való felkészülés lázában égett. A hosszú idő után újból jelentős részben titkos választásokra mind a kormánypárt, mind az egyre hangosabbá váló szélsőjobboldali ellenzék jelentős erőt mozgósított. Bár a választásokon meglepetést jelentett a nyilasok komoly előretörése, a figyelmesebb kortársak már előtte is tudatában lehettek a felbolydult politikai légkörnek. A szociális kérdés jelentősége minden korábnál jobban a politikai küzdőtér meghatározó dilemmájává vált, amely elől senki sem térhetett ki, aki komoly hatalmi ambíciókat dédelgetett. Ebben a feszült atmoszférában, 1939 márciusában jelent meg Veres Péter *Szocializmus – nacionalizmus* című, „legterjedelmesebb, szövegében és gondolkodásában is legideologikusabb” műve.¹⁶ Egy hosszabb gondolkodási folyamat beérése volt ez a könyv, amelyben lényegében annak a faji szocializmusnak a koncepcióját részletezte a szerző, amelyet már évekkel korábban elkezdett publicisztikai írásaiban kifejteni.¹⁷ Veres mind az általa internacionalistának tartott kommunizmust, mind a német hatalmi törekvéseket szolgáló náciizmust elutasította, s hangsúlyozottan magyar szocializmust akart, határozottan etnikai alapon, németellenes és antiszemita körítéssel kísérve.

A Magyar Közösség fórumaként szolgáló *Magyar Élet* a már említett méltatásban határozottan üdvözölte Veres Pétert, akit lényegében a szociáldemokráciáról végre jó útra tért gondolkodónak mutattak meg. A levélben szereplő fél mondat („azért egyik oldalon sem gondolták ezt ennyire komolyan”) annak a gondolatmenetnek az utolsó része, amely éppen azt taglalja, hogy miért is tartották nagyon fontosnak Veres Péter könyvét. Az eredeti szöveg így szól: „Hogy azonban ez a hangoztatás mennyire alkalmi érv, felületes frázis vagy egyszerű hitvány taktika volt eddig mindkét részről, bizonyítja az a tény, hogy a nacionalisták és a szocialisták szinte egyforma mértékben meglepődtek azokon a vaslogikájú mondatokon, amelyekkel Veres Péter megvilágítja a szocializmus és nacionalizmus egységét, mondhatnánk úgy is, hogy: azonosságát. Úgy látszik, egyik táborban sem gondolták azért ezt annyira komolyan.”¹⁸ A *Magyar Út* szerkesztői, talán maga Fitos Vilmos, azonban nagyon tudatos módon összekapcsolták Veres művét Unghváry Sándor, ma úgy mondanánk, leleplező irományával. A két említett szerző ismerte egymást, hiszen Veres maga is írja, hogy megkapta a kötetet. Ez az ismeretség 1936-ig nyúlik vissza, amikor Veres Péter Balmazújvárosról besétálva vagy biciklizve részt vett márciusban az ún. második debreceni Diétán, néhány hónappal később pedig a nyári egyetemen.¹⁹ Az eseményt a Debreceni Egyetemi Kör szervezte, amelyet akkoriban Barcza Gedeon, Simon László és Unghváry Sándor vezetett. Az összejövetel a korabeli fiatalságot érdeklődő aktuális honi és világpolitikai eseményekkel foglalkozott, rendkívül tarka előadói kört felölelve. Veres Péter például a szélsőjobboldali sajtó egyik meghatározó szereplőjével, Rajniss Ferencsel egy napon tartotta előadását, és a diákság hangulatát jellemző módon mindketten nagy tapsot kaptak.²⁰ Veres határozottan elnyerte az egyetemi diákságnak a rokonszenvét, amely ekkor még a Turul Szövetség keretein belül, de egyre radikalizálódó hangnemben a kor válságproblémáira kereste a válaszokat. Hogy milyen hatást tett a balmazújvárosi népi író a fiatalokra, közöttük Unghváry Sándorra, azt igen plasztikusan világítja meg egy visszaemlékezés: „Veres Péternek nagy szerepe volt a debreceni baloldali csoport kialakulásában. Ő egy kristályosodási pont volt, pedig nem teljesen köré kristályosodtunk ki, ha szabad ennél a hasonlatnál maradnunk. Talán inkább katalizátor volt, jelenléte szükséges volt és óriási lökést adott. Először mert egy élő direktórium tagot láttunk benne, valakit, aki megélte a 19-es forradalmat, sőt aktívan részt is vett benne és ott élt közöttünk. Valakit, akiről

elődeink nem akarták elhinni, hogy egy egyszerű parasztember olyan könyveket írhat, olyan tudása lehet, olyan okos, szóval ő akkor olyan embertípust képviselt, aki azokat a gondolatokat testesítette meg, úgy csizmásan, amelyeket mi is vallottunk.”²¹

Majerszky Klára visszaemlékezése rendkívül pontosan érzékelteti azt az érzelmi hatást, amelyet a nála fiatalabbakra Veres Péter már ekkor és a későbbiekben is gyakorolt. A fiatalok szemében elsősorban személyes kisugárzásával szerzett népszerűséget, s ez a még manapság is meglévő elismertségének titka. De életútjának elemzésekor a személyes fellépést és viselkedést el kell választanunk politikai nézeteitől. Az utóbbiak maradandósága sokkal problematikusabb.

Veres Péter 1936-tól kezdve sokat forgolódott a debreceni egyetemi ifjúság körében és egyre gyakrabban járt a fővárosban is. Ebben a közegben ismerte meg Fitos Vilmost, aki 1934-től a bölcsészhallgatókat tömörítő Árpád Bajtársi Egyesület fővezéréként kezdte közéleti pályafutását. Veres jó viszonyt ápolt a Márciusi Frontot 1937-ben megalapító diákokkal és ifjúsági vezetőkkel is, nyilván ebből az időből eredt Unghváry Sándorral való kapcsolata is. Ezt a levél tanúsága szerint a későbbiekben is megőrizte, hiszen Unghváry elküldte neki a nyilasok ellen írt könyvét. A kötet azért születhetett meg, mert a történelem-földrajz szakos tanár, akit a társadalmi problémák radikális megoldásának igénye a Márciusi Frontba vitt, pályafutását a Nyilaskeresztes Pártban folytatta, ahol 1938-ban pártigazgató-helyettesként dolgozott.²² Azonban a zöldingesekből igen hamar kiábrándult, és az 1939-es választásokra időzítve, lényegében a pártot lejárató munkák sorába illesztve²³ jelentette meg a *Mit láttam az Andrássy-úti nyilasházban?* című könyvét. A kötetet minden jel szerint a Teleki-kormány belföldi propagandatevékenységet folytató részlege, a Miniszterelnökség V., Társadalompolitikai Osztálya finanszírozta, más kiadványokhoz hasonlóan. Mivel Teleki Pál legfőbb politikai ellenfeleinek a nyilasokat tartotta, lejáratásukra igen változatos eszköztárat vett igénybe.²⁴ Veres Péter és Unghváry Sándor érintkezése, amelyről a levél tudósít, a *Magyar Élet* mögött álló erők, vagyis a Magyar Közösség irányítóinak fantáziáját is megmozgatta. Hiszen a már többször idézett recenzióban a két szerzőt az alábbi módon kapcsolták össze: „Mindketten szükségét érezték annak, hogy kilépjenek a nemzetközi bal- és nemzetközi jobboldalból, mert a magyar érdekekkel mindkettőt ellentétesnek találják.”²⁵ Ez a megfogalmazás lényegében nem más, mint a szélsőségek találkoznak egymással, akár jobbról, akár balról érkezzenek, gondolat fordítottja. A Magyar Közösségben lényegében ezt akarták: egyaránt kifogni a szelet és elszívni a tömegeket a kommunistáktól/szocdemektől és a nyilasoktól, s a radikális tömegekre támaszkodva, nemzeti alapon határozottan németellenes szocializmust építeni.

Veres Péter első levelében van még néhány figyelemre méltó dolog. Említ egy versfelét, amelyet a közlés szándékával küldött a *Magyar Élet*nek. A költemény minden bizonnyal legismertebb, legtöbbet idézett lírai alkotása. Az *Én mehetek el innen* a hazaszeretetről szóló szép szabadvers, amely az író életművének hiteles és maradandó részét képviseli.²⁶

Veres Péter a levél utóiratában szót ejtett Szabó Dezső jubileumi ünnepéről is, amelynek kapcsán *Az elsodort falu* írójának gondolatmenetéhez illeszkedve a saját hazájában kisebbségi sorban élő és felemelkedő magyarságról beszél. Lehetett ez a megjegyzés egy sokkal frissebb élmény hatása is, mivel 1939 tavaszán és nyarán zajlott a Németh László *Kisebbségben* című esszéje által kiváltott rendkívül élénk és izzó polémia. Szabó Dezső fontos szerepet játszott Veres Péter közéleti eszmélésében, mint ahogyan szinte mindenkiében, aki a népi mozgalomhoz tartozott.²⁷ Olyannyira, hogy Veres 1939 őszén nyílt levélben fordult a legendásan összeférhetetlen, magányos bölényként élő Szabóhoz, akit arra kívánt ösztönözi, hogy ne csupán a középosztály eszmei felrázására vállalkozzon, hanem cselekvő magatartásra is serkentsen.²⁸ Hogy ezen direkt politizálást értett-e Veres Péter, vagy valami egyebet, az felhívásából nem derül ki pontosan, de maga a folyamat, vagyis a középosztály találkozása a népi mozgalom eszméivel e nélkül is elindult.

Ami a Szabó Dezső köszöntésén fellépő színészekre tett barátságtalan megjegyzését illeti, Veres Péter alaposan tévedett. Ugyanis Kodolányi János *Földindulás* című drámájának szereplői közül senki sem lépett fel a Városi Színházban. Szabót a kor színésznagyságai közül Abonyi Géza, Basilides Mária, Kiss Ferenc, a pályakezdő Lukács Margit, Tímár József és Uray Tivadar köszöntötte, sőt Móricz Zsigmond is felolvasta egyik írását.²⁹ Mindenesetre Veres Péter leveléből kiderül, hogy személyesen is látta az 1939-es év kirobbanó sikert hozó darabját, a *Földindulást*. A baranyai egyke és a sváb térhódítás ellen protestáló, határozottan politikus színművet 1939. február 11-én mutatta be a Belvárosi Színház társulata, a főbb szerepekben Páger Antallal, Vaszary Pirivel és Maklár Zoltánnal. A nyugodtan mondhatjuk, elsöprő sikert – alig húsz nap alatt 25-ször adták elő a darabot, naponta két alkalommal – nyilvánvalóan nem vagy nemcsak a rendezés és a színészi játék kiválósága alapozta meg, hanem a szinte direkt módon tált németellenes mondanivaló.³⁰

E levél alapján tehát világosan látszik, hogy Veres Péter élete ezen időszakában azonosult a korabeli Magyar Közösséget leginkább jellemző gondolatkörrel, szerzőkkel és intézményekkel. Ez a kölcsönös tiszteleten alapuló viszony a második világháború kirobbanását követően is fennmaradt, ahogyan arról a másodikként közölt levél is tanúskodik. Ez a szöveg lényegében a két háború közötti legfontosabb ifjúsági szervezet, a Turul Szövetség 1941-es válságát kommentálta. A Turul és a népi mozgalom kapcsolata ekkor már majdnem évtizedes múltra nyúlt vissza. 1932–33 táján indult a szervezetben az az erjedés, amely az addigi erősen szélsőjobboldali, antiszemita, igen gyakran zsidóverésekben is részt vevő Turul tagságának egy részét az égető szociális kérdések, különösen a parasztság problémái felé fordította.³¹ Ebben a változásban kulcsszerepet játszott Fitos Vilmos, akit a szövetség 1939-es békéscsabai követtáborán országos kulturális vezérré választottak. Fitos ezt a pozícióját is felhasználta, hogy minden erővel népszerűsítse a népi mozgalom eszméit, számos irodalmi és vitaestet rendezett, s többek között olyan, igen pozitív elképzeléseket is támogatott, mint a népi tehetségmentést megvalósító Bolyai Kollégium. 1939-ben a Turul Szövetség tiszteletbeli idősebb tagjává, mozgalmi szóhasználattal élve, *domunisszá* választottak több népi író, így Erdélyi Józsefet, Kovács Imrét, Kodolányi Jánost, Sinka Istvánt és Veres Pétert is.³² Ettől kezdve egyre jobban elmélyült Veres Péter és a Turul ún. népi ellenzékének kapcsolata, nem egy alkalommal kikérték az író véleményét az aktuális kérdésekben. Erről tanúskodik a második levél is.

Mielőtt azonban rátérnénk az abban említett fontos eseményekre, amelyek Veresnek a népi mozgalmon belül ekkor elfoglalt helyéről is árulkodnak, röviden szólnunk kell egy fontos konfliktusról is. 1940 végén jelent meg Veres Péter *Mit ér az ember, ha magyar?* című kötete, amely mérsékeltebb hangnemű volt, mint a *Szocializmus – nacionalizmus*, de egyértelműen elárulta, hogy szerzője komoly politikusi ambíciókat dédelget, s ráadásul eléggé zavaros elgondolások jegyében. Ekkor jött el az a pillanat, amely egyébként a népi mozgalom történetében nem túl gyakran fordult elő, hogy az egyik legtekintélyesebb pályatárs, Illyés Gyula figyelmeztette Veres Pétert. A *Nyugat* hasábjain megjelent cikkben a lényegre tapintott rá Illyés: „Veres a szépprózától elfordulva nem a társadalomelméletet választotta, hanem az utcai politizálást, de itt sem a parasztságét, hanem a koreszmékre hajló, sőt hajbókoló »értelmiségi tömegekét«, azok méltó vezére találunk benne, de csakis azok. [...] Az ő bukásával – melytől már csak egy lépés, a nevetségesség lépése választja el – egész népi mozgalmunk ütheti meg magát.”³³ A szokatlanul éles hangú kritikára Veres Péter nem adott érdemi választ, bár pontosabb úgy fogalmaznom, hogy nem élt hasonlóan kemény viszontválasszal, hanem tovább ment azon az úton, amelyet maga is helyesnek tartott. Ekkor még igen messze járt attól a szónoktól, aki majd az 1943-as szárszói konferencián kiegyensúlyozó szándékkal, de mégis Erdei Ferenc magyar marxizmust jövődőlő víziójával értett egyet. Ne feledjük, hogy az 1941-es esztendő német győzelmektől visszhangzott, és egészen 1942 őszéig, a sztálingrádi megtorpanásig a tengelyhatalmak sikerei feltartóztatatlannak tűntek. Ettől sem a hazai belpolitikai élet, sem pedig Veres Péter nem függetleníthette magát.

A honi politikai élet zajlása közepette talán még a kortársak előtt sem kaptak elég visszhangot azok a folyamatok, amelyek a Turul Szövetségen belül lejátszódtak. A döntően Fitos Vilmos munkálkodásának köszönhetően egyre inkább erőre kapó népi ellenzék, vagy inkább a Turulon belüli népi szárny vezetői szerették volna az egész szervezet irányítását kezükbe venni. Erre a Debrecenben megtartott országos követtábor kínált lehetőséget, ahol új vezetőséget választottak. Az eseményre erősen készültek Fitosnak és ellenlábásának, a jó kormányzati kapcsolatokkal bíró Ambrus József fővezérnek a hívei is. Fitos támogatására Debrecenbe utaztak a Bolyai Kollégium diákvezetői, barátja, Gombos Gyula pedig a követtábor megnyitásának napján a *Magyar Út* hasábjain arra biztatta az ifjúságot, hogy válasszon „magyarabb vezetőket”, és népi gondolatokkal cserélje fel az üres jobboldali jelszavakat.³⁴ A követtábor december 18-a és 21-e között zajlott Debrecenben, az Arany Bika Szálló nagytermében.³⁵ A két szárny között a legfontosabb különbség a németellenességben és a radikális földreform támogatásában fedezhető fel. A kormányzat, pontosabban az azon belüli szélsőjobboldal rokonszenvét egyértelműen az Ambrus József vezette szárny élvezte. Személyesen szólalt fel, lényegében mellettük, Endre László, Pest vármegye alispánja, és a Nemzeti Munkaközpontot vezető Marton Béla üdvözlését tolmácsolta Mocsáry Ödön, a Magyar Élet Pártja országgyűlési képviselője.³⁶ A kiabálásokkal, rendzavarásokkal, kölcsönös vádaskodásokkal tarkított tábor végén az Ambrus József vezette szárny győzött, s ezzel megindult Fitos Vilmos kiszorítása a Turul életéből. Azonban nem csupán Fitos, hanem a vele rokonszenvező népiek is távoztak, így például Kodolányi János és Pálóczi Horváth Lajos is kilépett a Turulból.³⁷ Az országos kulturális vezéri székbe viszont éppen egy népi író, a sokáig Fitost támogató Erdélyi József került, aki viszont már évek óta stabilan a szélsőjobboldalhoz tartozott, és 1943-ra lényegében megszakadtak a vezető népi írókkal ápolt kapcsolatai. (Bár ezen kapcsolatok egy része, így például Veres Péterrel való barátsága, 1945 után újjáéledt.)

Veres Péter levele tehát néhány nappal az előbb ismertetett események után íródott, és gyakorlatilag a jövőre vonatkozó tanácsokat tartalmazott. Bár kétségkívül vereségként élte meg az eseményeket, de egyáltalán nem biztatta Fitost radikális lépésekre. Mint ahogy ő maga sem követte barátait, Kodolányit és Pálóczi Horváthot a kilépésben. A Veres által említett 330 támogató szavazattal szemben Ambrus József 490-et kapott. Nehéz eldöntenünk, hogy Veres Péter nem érzékelte a Turul szélsőjobboldalra való tolődását, vagy nem akarta tudomásul venni, vagy pedig nem talált benne kivetnivalót. Mérsékletre intő sorai („Nem kell elmérgesíteni a dolgot. Szigorúan csak a népi kultúrvonalon és a radikális nempolitizálás álláspontján kellene maradni.”) arról tanúskodnak, hogy nem osztotta Fitosék helyzetértékelését, de legjobb esetben is naivnak bizonyult, és továbbra is lehetségesnek tartotta a népi irányzat térhódítását. A Veres Péter által említett „Jóska”, aki „élete legnagyobb baklövését követte el”, Ambrus József fővezért jelenti. Az orvos végzettségű Ambrus, aki kezdetben a Turul propagandamunkáját vezette, majd a fővezéri tisztet elnyerve a népi vonal támogatójának tűnt, a történetek ellenére (Fitosék határozottan csalást emlegettek a szavazásnál) továbbra is élvezte Veres Péter rokonszenvét. („Amit csinál azzal kompromittálja magát, de azért ne bántsatok.”) Tulajdonképpen a balmazújvárosi író következetes volt korábbi önmagához, akár a két évvel korábbi könyvében leírtakhoz, s még mindig hitt abban, hogy létezhet ún. pártok felett álló nemzeti politika („...minden ifjúsági politizálás a semmibe ment, ha pártpolitikai s nem nemzetpolitikai úton jár. A pártpolitika a Turul halála.”) De nem csupán akkor, hanem a háború utáni években sem változott sokat Veres Péternek a plurális, pártalapú demokráciával szembeni bizalmatlansága. S többek között ez vezetett politikai pályafutásának komoly kudarcaihoz.

Miért érdemes ezzel a két levéllel ilyen kimerítő részletességgel foglalkoznunk? Azért, mert nem csupán Veres Péter életére vonatkozó értékes történeti források, hanem fontos bizonyítékok is, amelyeket a politikai rendőrség használhatott volna az 1947-es Magyar Közösség-ügy során. Nem tudni, hogy milyen alaposággal elemezték a leveleket, milyen mértékben tárták fel Veres Péternek a Magyar Közösséghez, de legalábbis a Közösség

lapjaihoz, a Turul Szövetséghez való kapcsolatát, a szélsőjobboddallal való érintkezéseit. Ehhez nem volt feltétlenül szükség a Fitosnak írott levelekre, elég volt Veres 1945 előtti könyveit és publicisztikai írásait elővenni. Az azonban bizonyos, hogy e levelek is elég alapot adhattak volna egy Veres Péter elleni komolyabb vizsgálathoz, ha ez lett volna a célja a Rákosi Mátyás és az MKP vezetésének felügyelete alatt dolgozó politikai rendőrségnek. 1947 első hónapjaiban azonban nem volt szükség semmiféle eljárásra, hiszen Veres Péter ingadozás nélkül támogatta a kommunistákat minden fontosabb politikai kérdésben. Így csupán ügynökeik révén regisztrálták a tényt, hogy 1947 tavaszán a fogságban lévő Fitos Vilmos felesége útján többször üzent Veres Péternek, hogy segítsen rajta. Az NPP elnöke azonban elmondta, hogy közvetlenül nem tud beavatkozni a vizsgálatba. Ezzel együtt nagyobb megrendelést szerzett Fitos Vilmos villanyszerelő apósának, és legalábbis informális módon próbált tapogatózni az ügyben. Ezt jelzi, hogy május elején azt közölte Fitosnéval, hogy férje három hónapon belül szabadulni fog.³⁸ Veres Péter nem bizonyult pontos jósnak, igaz, Fitos Vilmosnak nélküle is meghálálta a hatalom, hogy sok részlettel segítette a per koncepciójának kidolgozását. A *Magyar Élet* egykori felelős szerkesztőjét, a Turul hajdani kulturális vezérét 1947-ben 1 év hat hónap börtönbüntetésre ítélték, így a per után nem sokkal szabadult.

Veres Péter átmeneti bukására nem kellett sokat várni, hiszen amikor az 1948-as könyvhétre megjelent kötetében, *A paraszti jövődöben* a szovjet mintájú kolhozosítás ellen foglalt állást, néhány hét alatt kihullott a politikai élet első vonalából. Hogy ebben milyen szerepe lehetett azoknak a politikai értelemben terhelő bizonyítékoknak, amelyek az államvédelem birtokában voltak, nem ismeretes. De annyi bizton állítható, hogy Veres Pétert politikai pályája során éppen elveinek, eszméinek tisztázatlansága, következetlensége, zavarossága tette támadhatóvá. Vajon szembesült-e ő maga ezzel, tisztában volt-e emberi és politikusi gyengeségeivel? Úgy tűnik, ha túl későn is, de még életében megtörtént a felismerés. *Számadás* című önéletrajzának 1955-ös, a húsz évvel korábbihoz képest nem egy ponton kiegészített szövegébe becsempészett néhány mondatot is, amellyel önmaga felett mondott ítéletet. Bár a mondatokat az 1930-as évek elejére vetítette vissza, az éles szemű olvasók inkább utólagos számvetésnek foghatták fel: „Ekkoriban kezdtem meggyőződni véglegesen és teljességgel arról, hogy nem vagyok politikusnak való, s hogy a tudományban sem vihetem semmire. [...] A tudományban hát nem juthatok tovább – gondoltam – mint legfeljebb a megértésig. Sajátos publicisztikai írásaim, amelyekben intuitív rátalálás és belső hevület pótolja a teljes tudományos tájékozottságot, mind ebből az állapotból erednek.”³⁹ Ennél jobban nem lehetne összefoglalni, mi vitte tévutakra Veres Pétert, akiben pedig nem egy kortársa remélte a magyar Reymont vagy Solohov – sajnos valóra nem váltott – lehetőségét.

¹ ÁBTL 3.1.9. V-2000/10. 188. Jegyzőkönyv Fitos Vilmos kihallgatásáról, 1947. január 21.

² Csicsery-Rónay–Cserenyey, 1998: 31.

³ Elsősorban az 1947-es történetekre fókuszált, így sajnálatosan az előzményekre kevés hangsúlyt fektetett Kis, 1969; Csicsery-Rónay–Cserenyey, 1998; Palasik, 2000; és legújabban Székér, 2012.

⁴ ÁBTL 2.1. VII/1. 19. Javaslat személyi dosszié nyitására, 1951. április 12.

⁵ Veres Péter állambiztonsági megfigyeléséről lásd Papp, 2012b.

⁶ ÁBTL 2.1. VII/1. 242.

⁷ Aláhúzás az eredetiben.

⁸ A postabélyegzőn 1941. december 31-ei dátum szerepel.

⁹ ÁBTL 3.1.9. V-2000/28. 42–43. Jelentés, 1947. január 31.

¹⁰ Borbándi, 1983: 277.

¹¹ A *Magyar Életről* lásd Papp, 2012a: 158–160.

¹² Szabó Dezső ünneplésének leírását lásd Nagy, 1979: 533–538. A szerző állítása szerint a jubileumi rendezvényt a Magyar Közösség készítette elő, ami elég valószínűnek és logikusnak tűnik.

¹³ Paksa, 2013: 330.

¹⁴ Nyáregyházi, 1939.

¹⁵ *Tiszántúl*, 1941b.

¹⁶ Szőke, 1996: 67, 134.

-
- ¹⁷ A fogalomról lásd Gyurgyák, 2007: 399–400.
¹⁸ Nyáregyházi, 1939: 13.
¹⁹ Szőke, 1996: 47.
²⁰ Interjú Barcza Gedeonnal. Tóth, 1987: 114.
²¹ Interjú Majerszky Klárával. Tóth, 1987: 221.
²² Ungváry, 2012: 207.
²³ Paksa, 2013: 20–21.
²⁴ Ablonczy, 2005: 481–483.
²⁵ Nyáregyházi, 1939: 5.
²⁶ Veres, 1939a.
²⁷ Ezt az eszmei hatását elemzi Gyurácz, 1988: 23–25.
²⁸ Veres, 1939b.
²⁹ *Magyar Élet*, 1939.
³⁰ *Magyar Nemzet*, 1939a; 1939b.
³¹ Kerepeszki, 2012: 205–219.
³² Fitos, 1997: 168.
³³ Tüskés, 2002: 72.
³⁴ Gombos, 1941.
³⁵ Az esemény értékelését lásd Kerepeszki, 2012: 218.
³⁶ *Tiszántúl*, 1941a.
³⁷ *Tiszántúl*, 1941b.
³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-2000/28. 46. Jelentés, 1947. május 17.
³⁹ Domokos (vál.), 1973: 525.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

VII/1. Nemzeti Parasztpárt

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-2000/10. Magyar Közösség

V-2000/28. Magyar Közösség

Nyomtatásban megjelent források

Domokos (vál.), 1973

Veres Péter: *Számadás. Veres Péter válogatott művei*. Válogatta: Domokos Mátyás. Budapest, Szépirodalmi Kiadó.

Fitos, 1997

Fitos Vilmos: *A népi mozgalom teljessége. A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Szerkesztette: Sipos Levente – Tóth Pál Péter. Budapest, Napvilág Kiadó.

Tóth, 1987

Tóth Pál Péter: *Messiások*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Tüskés (szerk.), 2002
A pátriárka. Veres Péter emlékezete. Szerkesztette és összeállította: Tüskés Tibor. Budapest, Napvilág Kiadó.

Sajtó

Gombos, 1941
Gombos Gyula: Tábor Debrecenben. *Magyar Út*, december 1.

Magyar Nemzet, 1939a
A Földindulás részletes szereposztása. *Magyar Nemzet*, január 28.

Magyar Nemzet, 1939b
Három hét alatt háromszáz új darabot nyújtottak be a Belvárosi Színházban.
Magyar Nemzet, március 3.

Magyar Élet, 1939
Szabó Dezső jubileumi est. *Magyar Élet*, 5. sz.

Nyáregyházi, 1939
Nyáregyházi István: A két oldal. *Magyar Élet*, 5. sz.

Tiszántúl, 1941a
Megnyílt a Turul huszonegyedik követtábora. *Tiszántúl*, december 19.

Tiszántúl, 1941b
Kodolányi János kilépett a Turul Szövetségből. *Tiszántúl*, december 23.

Veres, 1939a
Veres Péter: Én nem mehetek el innen. *Magyar Élet*, 6. sz.

Veres, 1939b
Veres Péter levele Szabó Dezsőhöz. *Kelet Népe*, 10. sz.

Hivatkozott irodalom

Ablonczy, 2005
Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*. Budapest, Osiris.

Borbándi, 1983
Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom. A harmadik reformnemzedék*. New York, Püski Kiadó.

Csicsery-Rónay–Cserenyey, 1998
Csicsery-Rónay István – Cserenyey Géza: *Koncepciók per a Független Kisgazdapárt szétzúzására, 1947*. Budapest, 1956-os Intézet.

Gyurác, 1988

-
- Gyurác Ferenc: *Jelen lenni a történelemben. Veres Péter magyarságtudata.* Budapest, Magvető Kiadó.
- Gyurgyák, 2007
Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nacionalizmus és nemzeteszme története.* Budapest, Osiris.
- Kerepeszki, 2012
Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség 1919–1945.* Máriabesnyő, Attraktor.
- Kis, 1969
Kis András: *A Magyar Közösségtől a Földalatti Fővezérségig.* Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Nagy, 1979
Nagy Péter: *Szabó Dezső.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Paksa, 2013
Paksa Rudolf: *Magyar nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobbaldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója.* Budapest, Osiris – MTA BTK TTI.
- Palasik, 2000
Palasik Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1947–1949.* Budapest, Napvilág Kiadó.
- Papp, 2012a
Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990.* Budapest, Jaffa.
- Papp, 2012b
Papp István: Veres Péter elkésett tiltakozása. A paraszti jövő és az állambiztonság. In „*Taníts minket úgy számlálni napjainkat...*” *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére.* Szerkesztette: ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Richly Gábor. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 339–350.
- Szekér, 2012
Szekér Nóra: *A Magyar Közösség története.* Budapest, Norma Kiadó.
- Szőke, 1996
Szőke Domonkos: *Veres Péter. A társadalmi igazságkeresés útján.* Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Ungváry, 2012
Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon.* Pécs–Budapest, Jelenkor–OSZK.